

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA AMERİKAN OKULLARI ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Sevgili Hocam, Prof. Seha Meray'ın Anısına

İlber ORTAYLI*

XIX. yüzyılda ABD, siyaset arenasına henüz büyük güçler arasında çıkmayan bir devlet olarak bilinir. Avrupa devletlerinin nüfuz alanını gözönünde tutarsak bu doğru bir yargıdır. Bu nedendir ki Osmanlı devlet adamları arasında ABD'ye karşı «ehven-i şer» bir güç olarak yaklaşma eğilimi beslendiğini de biliyoruz. O kadar ki süregiden bu eğilim, nihayet bir grup aydınının 1918-1922 yıllarında ABD mandasını istemesine kadar varmıştır. Oysa bu devletin XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğuyla ilgilenmediği ve faaliyet göstermediği pek söylenemez. Daha 1876 da ABD ile Osmanlı ticareti, hacim bakımından, dördüncü sırada yer alıyordu. Aşağıdaki listede bu durumu görüyoruz¹.

	İthalat	İhracat	Toplam Ticaret
	(ABD doları olarak)		
Büyük Britanya	1.823.302.000	1.292.799.000	3.066.101.000
Almanya	1.203.980.000	905.000.000	2.108.980.000
Fransa	797.680.000	715.120.000	1.512.800.000
ABD	420.350.000	594.918.000	1.015.268.000
Rusya	363.000.000	332.000.000	695.000.000

Fakat ticari faaliyet dışında diğer büyük devletlerle kıyas edilmeyecek derecede Osmanlı devletinin dış ve iç sorunlarına karşı yansız kalan ve karışmayan Amerikan diplomasisinin bir konuda dinamik bir politika izlediğini görüyoruz. ABD vatandaşlarının misyonerlik faaliyeti... Bu dönemde misyona mensub din adamı veya laik Amerikan vatandaşlarının kurdukları okul, hastahane, yetimhane gibi tesislerin kurulup çalışabilmelerini Amerikan diplomatları desteklemişlerdir. Bu dönemde ABD, Bab-ı Âliyi müdahaleleriyle rahatsız eden bir devlet değildi. İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın tersine büyükelçilik düzeyinde de temsil edilmiyordu. Ancak misyo-

* Doç. Dr. İlber Ortaylı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesidir.

¹ Leland James Gordon, *American Relations With Turkey 1836 - 1980*, University of Pennsylvania Press, London, 1932, s. 52-53.

nerlik faaliyetinin desteklenmesi dolayısıyla XX. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Amerikan eğitimi görmüş, Amerikan tarzı hayatına ve politikasına sempati duyar bir aydın tabaka yetiştirilebilmişti. Bu sayededir ki Amerika, biraz Balkanlarda fakat özellikle Anadolu ve en çok da Arab ortadoğusunda kendi politika ve ticaretine yardımcı olacak geniş gruplar kazanmış bulunuyordu. Bu kazançta Amerikan misyonerlerinin büyük payı vardı. Çocuksu bir dini inançla işe girişen, saf, aynı zamanda Amerikan teşebbüscü tutumunun bütün renklerine sahip, gayretli, çalışkan zaman zaman mahalli yöneticileri inatçılıklarıyla çileden çıkararak, ama katolik Cizvitlerle karşılaştırılmayacak derecede politik nitelikten yoksun bu misyonerler, müstakbel ABD çıkarlarının ve başkaca bir yığın idari ve etnik problemin platformunu hazırlayan yarı bilinçli veya bilinçsiz öncüler olmuşlardır.

Protestanlığı yaymak isteyen bu misyonerler, müslümanlar ve ortodoks Rumlar arasında şansları olmadığını çabuk anlamışlardı. Bundan sonra yönelimleri asıl cemaat Ermeni Gregoryanlar oldu. Ermeni kilisesi bu sayede yeni bir parçalanmaya daha uğradı ve Katolik ve Gregoryen Ermenilerin itiraz ve önleyici faaliyetine rağmen, Ermeni protestan kilisesi günden güne güçlendi. Protestanlığın yayılmasına karşı çıkanlar sadece eski inançta sebat eden Ermeniler ve katoliklerin hamisi Fransa değildi. Yerli ortodoksların yöneticilerinin Bab-ı Âli nezdindeki şikayet ve itirazları bitmiyordu. Osmanlı ortodokslarının ruhani liderleri ve cemaat ileri gelenleri, sık sık Osmanlı makamlarına Amerikan misyonerlerini şikayet ediyor ve cemaatlerini onlar aleyhine kışkırtıyorlardı. Osmanlı yöneticileri sırf isyan ve karışıklıkları önlemek için, misyonerlerin faaliyetini yasaklayıp kendilerini yönetim bölgelerinden kovunca; bu sefer de ABD elçisinin ve konsolosların bitmez tükenmez itirazları başhyordu. Bu durumu ABD elçilik raporlarında da görmek mümkündür². Ortodoksların hamisi Rusya Çarlığı, protestan misyonerlerin faaliyetinden en çok rahatsız olan devletti. Bir tarihte bir Amerikan misyonerinin tutuklanmasının nedeni, Rus sefarethanenin müracaatı idi. Amerikan misyonunun şefi Dr. Schaufle ile büyükelçi Boutinev'in bu konudaki münakaşası ilginçtir. Elçi; «Efendimiz Çar Hazretleri, Osmanlı İmparatorluğunda protestanlığı yaymanıza asla izin vermeyecektir.» diyordu³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Amerikan okulu 1824'de Beyrut'da açıldı. (*Syrian Protestant College*). Bu yüksek okul tabii ilimler ve t.b alanında da öğretim yapıyordu. Ancak verdiği tıp diplomasının son zamanlara kadar devletçe muteber addedilmediğini belirtelim. 1824'den 1886'ya kadar İmparatorluktaki Amerikan eğitim kurumlarının sayısı 400'e yaklaştı. Bunlar çoğunlukla 1830'lar ve 1840'larda kurulmuştu ve ruhsatsız olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. (Osmanlı Maarif Salnameleri buna rağmen bu ruhsatsız okulları maarif müesseseleri arasında saymaktan çekinmiyorlardı. Bu konuda bir danişıklı görüş olduğuna şüphe yoktur.) 1869'da Osmanlı

2 Despatches of US Ministers to Turkey, American National Archives, M. 46, Roll 65, Nr. 113, September 28, 1899 tarihli rapor.

3 Cyrus Hamlin, *My Life and Times*, (2nd Ed.) Boston and Chicago, 1893, s. 187-188.

Devleti «Maarif Nizamnamesi»ni çıkarttı. Bunun 129. maddesine göre yabancı okulların ruhsatsız çalışması mümkün değildi ve ruhsat almaları gerekiyordu. Buna rağmen birçok okul ancak 1880'ler ve 1890'larda ruhsat almışlardır ve devletin bu konuda ciddi bir müdahalesine de rastlanmamıştır.

1874 yılında Suriye vilâyetinde bu nizamnameye dayanılarak, ruhsatsız çalıştıkları gerekçesiyle bazı Amerikan okulları mahalli yöneticiler tarafından kapatıldı. Bununla beraber, ortaya çıkan tatsızlık; Suriye Valisi Esad Paşa'nın; «... nizamnamenin çıkış tarihinden evvel kurulan okulların durumu işbu nizamnamede belirtilmediğinden, mezkûr mektebelerin faaliyete devamı»⁴ şeklindeki karar yüzünden, Suriye, Beyrut ve Lübnan'da bu okullar kapatılamamış ve son zamanlara kadar faaliyetlerini «bilâruhsat» sürdürmüşlerdir. Ancak ülkenin her yerinde, fiili bir durum sonucu çalışan ve **mantar** gibi üreyen Amerikan okul ve kurumlarının birçok konularda yönetim için bir baş ağrısı teşkil ettiğini görüyoruz. Örneğin, Beyrut vilâyetindeki Amerikan misyoner kurumları; diğer ecnebi okul ve kurumlar getirdikleri eşya için gümrük ödemezken, gümrükte karşılaştıkları farklı muameleden yakınmaktadırlar⁵.

Bununla beraber, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın 2 Rebi'ulevvel 1304 (16 Aralık 1886) tarihli bir memorandumuna (tamim) göre; «ruhsatsız çalışan okullar da müracaat ettikleri takdirde ruhsat alabileceklerdir.»⁶ Maarif Nizamnamesi'nin 129'uncu maddesinin ve Nezaretin umumi tamiminin verdiği bu haktan yararlanılması gerektiğini maslahatgüzar *Pendleton King* bütün Amerikan misyonerlerine bildirdi ve derhal mahalli idare amirlerine müracaat edip uyum içinde çalışmalarını ve akılcıca davranıp sempatik bir hava yaratmalarını ve uygun taktik kullanmalarını istedi.⁷ Buna rağmen, protestan Amerikan misyonerlerinin, katolik misyonerlere has kurnazca ve diplomatça siyaseti izleyemedikleri ve ruhsat elde edemedikleri veya konuyla hiç ilgilenmedikleri, sonraki yıllarda birçok okulun (özellikle Suriye ve Lübnan'da) ruhsatsız çalışmaya devam etmelerinden anlaşılıyor. Örneğin H. 1264 ve 1292 yıllarında (M. 1847 ve 1875) açılan bazı okullar 1900'lerde yeni ruhsat elde etmiştir⁸. Anadolu'da da durum pek farklı değildir.

Bu okulların kurulması da bir mesele oluyordu. Gerek hükûmet, gerekse her din ve ırktan ahali, bu okulların kurulmasını hoş görenler, arazi ve bina kiralayan ve satanlara iyi gözle bakmıyordu⁹. Ama Amerikan misyonerleri okul yanında, dispanser ve hastahane açarak sağlık hizmetlerini

4 American National Archives, *Despatches of U.S. Ministers To Turkey*, M. 41, Roll 47, Nr. 276, 16 Aralık 1886 tarihli rapor.

5 American National Archives, *Despatches...*, Mart 3, 1906 tarihli İstanbul Elçilik Raporu, M. 46, Roll 77, Nr. 1308.

6 American National Archives, *Despatches...* M. 46, Roll 47'deki 16 Aralık 1886 tarihli Nr. 23'deki Maarif Nazırının Türkçe tamiminin kopyası.

7 a.k., Maslahatgüzarın tamimi.

8 *Salname-i Maarif, Sene 1318 (1900)*, s. 1387.

9 Örneğin Robert College arazisi ancak A. Vefik Paşa'dan alınabildi. Sadaret makamı dahi Paşa'nın bu hareketini hoş görmedi, etrafta dedikodu yayıldı. Paşa ise «Paris sefaretini esnasında tahsisatın tam verilmediği ve borçlandığı, bu nedenle ne halt etse müstahak olduklarını» söylemiştir. Bkz. Cyrus Hamlin, a.g.e., s. 474-478 ve Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 2, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1940, s. 649-650.

de birlikte götürmek gibi bir yol izlediler. Mahalli halka bazı hizmetler götürerek, aralarında taraftar toplama ve tutunma çaresine başvurdular. Açtıkları okullarda okuyanların dışarda iş bulamaması sözkonusuydu. Özellikle protestanlığa girmekle suçlanan Ermeni gençlerin ve diğer hıristiyanların, cemaat yönetiminin tekelinde ve kontrolünde olan işyerlerine girebilmeleri ve tezgâh sahibi olmaları imkanının onların elinden alınacağı düşünülerek, bu kimselere toplumda bulunmayan modern ve nadir zenaatların öğretilmesi için «*industrial school*»lar da kuruldu. C. Hamlin bu sonuncu kuruluşların nedenini etraflıca açıklamaktadır¹⁰.

XIX. yüzyılda sayılarının 400'e yaklaştığı resmi raporlarda belirtilen bu okulların, *Ek*'de verdiğimiz listede de hepsini görmek mümkün değildir. Gene bu makalenin *Ek*'inde sayılan yetimhane ve hastane gibi tesislerin tam gerçek sayıyı vermediği de açıktır. Ancak liste bize Amerikan okul ve sosyal hizmet kurumlarının coğrafi dağılımı hakkında kesin bir fikir vermektedir.

Listeye bakıldığında Amerikan misyonerlerinin faaliyet alanının Suriye, Lübnan, Filistin, doğu Anadolu, yukarı Mezopotamya, Çukurova ve kısmen de orta Anadolu olduğu görülmektedir. Selanik, Manastır, İşkodra, Kosova ve Yanya gibi önemli Rumeli eyaletlerindeki kurumlar yok denecek kadardır. Önemli bir kültür ve ticaret merkezi olan Selanik'de bu yıllarda Amerikan misyoner kurumları görülüyor. İşkodra'da İtalyan, Fransız, Avusturya eğitim kurumları olduğu halde Amerikalılar faal değildi. Gene kalabalık Edirne vilayeti de bu cümledendir. Şarkta ise bunun tersine bazen küçük kasabalar ve kimsenin ayak basmadığı vilâyetlerde Amerikan misyonerlerinin yoğun bir şekilde bulunduğu görülüyor. Yukarda saydığımız bölgelerin etnik niteliğine baktığımızda görülen özellik şudur : Amerika, Ermeniler ve Şark katoliklerini kendine hedef olarak seçmiş, onlar arasında faaliyet göstermeyi yeğlemiştir. Ermeni cemaati bazı hallerde Amerikan misyonerlerine karşı olumlu tutum takınmış, hatta yardımcı olmuştur. Örneğin misyoner David Brewer Eddy, 1910'larda Van'daki faaliyetlerini anlatırken, «Van'da 1872'de kurulan okul geliyor. 1905'de erkek okulunda 120 öğrenci varken, 1910'da bu sayı 325'e ulaştı. Talebenin % 75'i Gregoryan Ermenilerden; Bunların bazılarını rahipler yolluyor ve bir kısım masrafları da piskoposluk karşılıyor.» demektedir¹¹. Buna karşılık Gregoryan ve Katolik Ermenilerin başlangıçta bu Protestan propagandasından genellikle rahatsız oldukları çok açıktı. Cyrus Hamlin, «1840'larda İstanbul'daki faaliyetlerinin, Ermeni patriği tarafından engellendiğini, patriğin defalarca; «memleketlerine geri dönmelerini, Ermeni gençliğin eğitimi işlerine karışmamalarını ihtar ettiğini» anlatır¹². Hatta bir keresinde Patriğin sekreteri *Baron Nişan*; mektebe devam eden öğrenci ve velilerinin isimlerini istemiş ve bu kimselerin hapsedileceğini bildirmişti¹³. Zamanla bu direniş gevşemiş olabilir.

10 Hamlin, a.g.e., s. 292.

11 David Brewer Eddy, *What Next In Turkey*, The American Board, Boston, Massachusetts, 1913, s. 124.

12 Hamlin, a.g.e., s. 221-222.

13 a.k., s. 213-214.

Ancak bir Ermeni protestan cemaatinin kurulup gelişmesinde Amerikan misyonelerinin büyük payı vardır.

ABD'nin Türkiye hakkında iyi hisler beslemediği, misyonelerinin faaliyetinin daima bu yönde desteklendiği açıktır. Daha 1986'da *Everett P. Wheeler*; «Biz Türkiye'de hıristiyanlar ve hıristiyanlık için okul, hastane açıyoruz, ilaç götürüyoruz, modern tıbbi ve eğitimi kuruyoruz. Türk bizi istemeyebilir ama oranın sahibi Türkler değil ki...» diyordu¹⁴. Bu tür neşriyat eksik değildi. Esasen Amerikan diplomatları hiçbir zaman misyonerlerin densizliklerini frenlemek için ciddi bir girişimde bulunmamışlar, Bab-ı Âliyi suçlu göstermeyi adet edinmişlerdi. Bir yandan da bir göçmen ülkesi olarak ABD gayrimüslim Osmanlı tebasına en çok vatandaşlık hakkı veren bir devletdi¹⁵. Bu nedenle de Amerikan misyon mektepleri Osmanlı ülkesinde adeta Amerikan vatandaşı yetiştiren kurumlar olma işlevini yükümlenmiş oldular.

Bu mekteplerin Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerine batı kültürünü ve hayat tarzını ne derecede getirebildiklerini bilemiyoruz. Büyük ölçüde toplumdaki izole edilmiş bir muhite ve belirli gruplara hitab eden kuruluşlar olarak kaldılar.

E K L İ S T E

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA AMERİKAN OKULLARI, YETİM HANE, TEOLOJİ SEMİNERİ, HASTAHANE VE DISPANSERLER

Bu liste 1318 (1900) tarihli Maarif Salnamesi* ve American National Archives'de bulunan «Despatches of U.S. Ministers to Turkey» adlı serideki 25 Şubat 1903 tarihli bir listenin karşılaştırılması ile hazırlandı**. Osmanlı resmi listesi Amerikan raporuna göre üç yıl evvel olup kurumların sayısı daha azdır. Amerikan listesi teferruatlıdır. Ancak Osmanlı listesinde mekteplerin ruhsat tarihi de verilmektedir. Listede o zamanki vilayet taksimatına uyulduğu görülecektir. Bazı coğrafi yerlerin bugünkü ismi tesbit edilemedi, bunlar belirtildi. Eski isimlerin yenileri verildi:

Ankara vilâyeti	: Bugünkü Kırşehir ve Kayseri'yi
Bitlis	: Bitlis ve Muş'u
Haleb	: Antep, Urfa, Maraş, Antakya'yı
Sivas	: Amasya, Tokat ve Sivas'ı
Erzurum	: Erzincan, Erzurum
Edirne	: Gelibolu, Tekirdağ, Kırklareli, Gümölcine'yi
Aydın	: İzmir, Aydın, Manisa (Saruhan), Menteşe (Muğla), Denizli'yi
Hüdavendigâr	: Bursa, Kütahya, Balıkesir, Bilecik'i
Adana	: Mersin, Adana'yı
Diyarbakır	: Mardin, Diyarbakır'ı
Trabzon	: Bütün Doğu Karadeniz'i

¹⁴ Everett Wheeler, *The Duty of United States of America to American Citizens in Turkey*, Fleming H. Revell Comp. New York, 1896, s. 35.

¹⁵ A.B.D. Dışişleri arşiv belgelerinde (Türkiye bölümü) en çok rastlanan vesika türü vatandaşlık işlemleriyle ilgili olanlardır.

* *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Dar'ul Hilafet'ul Aliyye, Sene 1318, s. 968-1490 arası.

** U.S. National Archives «Despatches of U.S. Minister to Turkey» M. 46. Roll 71, s. 362. - 25 Şubat 1903 tarihli *Leishmann*'ın raporu.

ıçeriyordu. Lübnan ise; *Cebel-i Lübnan* özerk mutasarrıflığı ve *Beirut Sancağından* oluşuyordu.

Bu taksimata göre listede önce okulun adı, sonra bulunduğu kaza, sancak ve vilayet verildi. Yetimhane, dispanser ve hastahaneler ayrıca belirtil-di. Okulların ruhsat tarihleri bulunabildiği ölçüde verildi. Ruhsatsız çalışan-lar belirtildi. ,

Karşılaştırmaya rağmen her iki listenin yeterince sıhhatli veriler ihtiva etmemesi başlıca sorun olmuştur. Bu konuda en mükemmel liste ancak Boston'daki Misyonerler Merkezi'nin arşivlerinde hazırlanabilir kanısında-yız. Bu okulların talebe ve personel sayısı listede tesbit edemediğimiz önemli bir noktadır.

AMERİKAN OKULLARI

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilâyet	Ruhsat yılı (Bilinenler yazıldı)
Erkek Yatılı Okulu	Mersin	ADANA	5 Şubat 1309 (1891)
Kız Yatılı Okulu	Merkez	»	» »
Kız Yatılı Okulu, Kilise	Sis-Kozan	»	» »
Kız Okulu	Hacin-Kozan	»	4 Mart 1313 (1895)
Erkek Okulu	» »	»	» »
Sanat Okulu	» »	»	» »
Erkek Okulu	Tarsus-Mersin	»	2 Teşrinisani 1309 (1891)
Ana Okulu	Kayseri	ANKARA	
Erkek Yatılı Okulu	Talas-Kayseri	»	
Kız Yatılı Okulu	» »	»	
Okul ve Kilise	Akhisar-Saruhan	AYDIN	
Okul ve Kilise	Manisa Merkezi	»	
Okul ve Kilise	Ödemiş-İzmir	»	
Amerikan Erkek Koleji	Merkez-İzmir	»	
Amerikan Kız Koleji	Merkez-İzmir	»	
Ana Okulu ve Tesisleri	Merkez-İzmir	»	
BAĞDAT'TA	Amerikan Okulu ve diğer tesis yok		
BASRA'DA	Amerikan Okulu ve başka tesis yok		
Amerikan Koleji (Suriye Protestan Koleji)	Beyrut Merkez	BEYRUT	1240 (1824) de
Amerikan Kadın Semineri	» »	»	açılmış. Ruhsatsız
Teoloji Semineri	Sukul Garb	»	çalışıyor. Tıp mezun-
Erkek Yatılı Okulu	» »	»	larının diploması
Kız Lisesi	(Nablus) Yahudiye	»	tanınmıyor.
Akademi ve Sanat Okulu	Sidon	»	Bu vilâyette birçok okul ruhsatsız olarak çalışıyordu.

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilâyet	Ruhsat yılı (Bilinenler yazıldı)
Kız Lisesi	»	BEYRUT	
Erkek Yatılı Okulu	Şeyr	»	
Kız Semineri	Trablusşam	»	
Erkek Lisesi	Abein	»	
Erkek Yatılı Okulu	Lâzkiye	»	
Kız Yatılı Okulu	»	»	
Beyrut Amerikan Okulu	Beyrut-Merkez	»	
Kilise ve Okul	Humus	»	
Kilise ve Okul	Ibl-es-Sukî (Merci Avun)	»	
Kilise ve Okul	Ul-Khiyun (Merci Avun)	»	
Kilise ve Okul	Mualleke	»	
Kilise ve Okul	Bugbun	»	
Kız Yatılı Okulu	Bitlis-Merkez	BİTLİS	
Kız ve Erkek İlkokulu	Derkevank* (Bitlis)	»	
Kız ve Erkek İlkokulu	Mogunk* (Bitlis)	»	
Erkek Okulu	Muş	»	
Kız Okulu	»	»	
Kız ve Erkek İlkokulu	Tuk*	»	
CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD (Ege Adaları'nda) Amerikan Okulu yoktur.			
Erkek Okulu ve Tesisleri	Mardin	DİYARBAKIR	
Kız Okulu ve Tesisleri	»	»	
Teoloji Semineri	»	»	
Kız Yatılı Okulu	Merkez	ERZURUM	
Erkek Yatılı Okulu	»	»	
EDİRNE Vilâyetinde	Amerikan Okul ve Tesisleri yoktur,		
Erkek Okulu	Suveydiye	HALEB**	
Kız Okulu	»	»	
Antep Amerikan Koleji (Central Turkey College)	Anteb	»	
Kız Yatılı Okulu	»	»	
İlkokullar	»	»	

* Bugünkü isimleri bulunamamıştır.

** 1318 (1900) yılı Osmanlı Maarif Salnamesi, bu vilayette hiç bir Amerikan kurumunun adını bildirmiyor.

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilâyet	Ruhsat yılı (Bilinenler yazıldı)
Kilise ve İlkokul	Geraş	HALEB	
Kilise ve İlkokul	Cıbbin	»	
Kız Okulu	Kassab-Haleb	»	
Amerikan Kız Koleji	Maraş	»	
Teoloji Semineri	»	»	
Okul ve Kilise	Urfa	»	
Kilise ve İlkokul	Haleb (Merkez)	»	
Kilise ve İlkokul	Antakya	»	
Kilise ve İlkokul	Beylan	»	
Kilise ve İlkokul	Bias	»	
Kız Yatılı Okulu Yetimhane	Bursa »	HÜDAVENDİGAR »	
İŞKODRA vilâyetinde Amerikan Okulu yoktur.			
Rumelihisarı Amerikan Koleji (Robert College)		İSTANBUL	
Üsküdar Amerikan Kız Koleji		»	
Misyon Okulu (Rahib eğitimi için)		»	
Kumkapıdadır		»	
Kilise ve Okul	Ain-i Zehaltah	CEBEL-İ LÜBNAN	
Kilise ve Okul	Abein	MUTASAR- RIFLIĞI	
Kilise ve Okul	Zahleh	(Özerk ve özel statülü bölge)	
KASTAMONİ Vilâyetinde Amerikan Okulu ve Tesisi yoktur.			
Okul ve Kilise	Burdur	KONYA	
KOSOVA Vilâyetinde Amerikan Okul ve Tesisi yoktur.			
Harput Amerikan Koleji (Euphrates College)	Harput-Merkez	MAMU- RET'ÜLAZİZ	1308 (1890)
Amerikan Kız Koleji	»	»	
Anaokulu ve Yatılı Okul	»	»	
Teoloji Semineri	»	»	
Amerikan Kız Koleji	Manastır	MANASTIR	11.6.1308 (1890)

Eğitim Kurumunun Adı	Kaza ve Sancak	Vilâyet	Ruhsat yılı (Bilinenler yazıldı)
MUSUL Vilâyetinde Amerikan Okul ve Tesisi yoktur.			
SELÂNİK Vilâyetinde Amerikan Okul ve Tesisi yoktur.			
Merzifon Amerikan Koleji			
(Anatolian College)	Merzifon-Amasya	SİVAS	Mart 1315 (1897)
Amerikan Kız Koleji	»	»	»
Sanat Okulu	»	»	»
Teoloji Semineri	»	»	»
Okul ve Kilise	Gürün-Merkez	»	»
Kız Okulu	»	»	»
Erkek Okulu ve Kilise	»	»	»
Okul ve Kilise	»	»	»
Okul ve Kilise	Tokat	»	»
Kız Lisesi	Şam	SURİYE*	14 Teşrinevvel 1309
Erkek Lisesi	»	»	(1891)
Okul	Merkez	TRABZON	
TRABLUSGARB Vilâyetinde Amerikan Okulu ve Tesisi yoktur.			
Erkek Okulu	Merkez	VAN	
Kız Okulu	»	»	
YANYA Vilâyetinde Amerikan Okulu ve Tesisi yoktur.			
YEMEN Vilâyetinde Amerikan Okulu ve Tesisi yoktur.			

MERKEZE BAĞLI MUTASARRIFLARDAKİ (SANCAK) AMERİKAN OKULLARI

	Kaza	Sancak	
Erkek Lisesi	Bağçecik	İZMİT	Haziran 1893
BİNGAZİ Sancağında (Libya kuzey) Amerikan Okulu yoktur.			
ÇATALCA Sancağında Amerikan Okulu yoktur.			
Kız Yatılı Okulu	Ramallah	KUDÜS	
Erkek Yatılı Okulu	»	»	
Amerikan Arkeoloji Okulu	»	»	
KALE-i SULTANIYE (Çanakkale) Sancağında Amerikan Okulu yoktur.			

* Osmanlı Maarif Salnamesi'nde, gerçek olmayan ve muğlak bir sayı var. Fakat Amerikan belgelerinde Suriye konusunda bir bilgi yok.

**MUHTELİF YERLERDEKİ YETİM HANE
HASTAHANE VE DISPANSERLER**

Kurumun Cinsi	Kaza ve Sancak	Vilâyet
Yetimhane	Hacin-Kozan	Adana
»	Merkez	Bitlis
»	»	Erzurum
»	Anteb	Haleb
»	Maraş	»
»	Urfa	»
»	Bursa	Hüdavendigâr
»	Harput	Mamuret'ülaziz
»	Gürün-Merkez	Sivas
»	Merzifon-Amasya	»
»	Merkez	»
»	»	Van
»	»	İzmit Sancağı
Hastahane	Anteb	Haleb
Amerikan Hastahanesi ve Dispanseri	Talas-Kayseri	Ankara
Hastahane ve Dispanser	Merkez	Bitlis
Hastahane ve Dispanser	Lâzkiye	Beyrut
Hastahane	Trablusşam	»
Dispanser	Sidon	»
Hastahane	Şveyr	Cebel-i Lübnan Mutasar- rıflığı
Hastahane ve Dispanser	Maamaltein	Diyarbekir
Hastahane ve Dispanser	Mardin	Mamuret'ülaziz
Hastahane ve Dispanser	Harput	Sivas
Hastahane ve Dispanser	Merzifon-Amasya	Van
Hastahane ve Dispanser	Merkez	Van